

Helena ZIELIŃSKA

Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu, Polska

ORCID: 0000-0003-4991-7963

GŁÓWNE DETERMINANTY OSZUSTW KSIĘGOWYCH

Streszczenie

Głównym celem niniejszego artykułu jest prezentacja i analiza: istoty, determinant oraz wpływu oszustw księgowych na wypaczenie głównych funkcji rachunkowości, tj. funkcji informacyjnej i analitycznej. Realizację powyższego celu prezentowanego tekstu umożliwiła jego struktura, obejmująca część teoretyczną oraz empiryczną. Teoretyczna część dotyczy szczegółowego omówienia: istoty, determinant, skutków i metod ograniczania oszustw księgowych. Została ona poparta empiryczną częścią pracy, która zawiera prezentację i analizę przykładów metod oraz sposobów fałszowania ewidencji księgowej i sprawozdawczości finansowej. Na podstawie przytoczonych przykładów starano się wskazać motywy dokonanych oszustw oraz ich wpływ na fałszowanie rzeczywistego obrazu kondycji finansowej jednostki gospodarczej.

Słowa kluczowe: determinanty, oszustwa księgowe, przestępstwa gospodarcze, manipulowanie kosztami i przychodami, wynik finansowy.

MAIN DETERMINANTS OF ACCOUNTING FRAUD

Summary

The main purpose of this study is to present and analyze: the essence, determinants and the impact of accounting fraud on the distortion of the main accounting functions, i.e. the information and analytical functions. The above aim of the presented text was achieved thanks to its structure, including the theoretical and empirical part. The theoretical part concerns a detailed discussion of: the essence, determinants, effects and methods of reducing accounting fraud. It has been supported by the empirical part of the work, which includes the presentation and analysis of examples of methods and ways of falsifying accounting records and financial reporting. On the basis of the cited examples, attempts were made to indicate the motives of the frauds and their impact on falsifying the real picture of the financial condition of the economic entity.

Key words: determinants, accounting fraud, economic crimes, cost and revenue manipulation, financial result.

Wprowadzenie

Oszustwa księgowe stanowią współcześnie poważne zagrożenie dla stabilności systemu finansowego. Rozważania dotyczące problematyki fałszowania sprawozdań finansowych i innych dokumentów księgowych pozwalają potwierdzić tezę, że rodzaj, wiarygodność i porównywalność informacji prezentowanych przez sprawozdawczość finansową przesądzają o jej przydatności do podejmowania decyzji gospodarczych przez zróżnicowany krąg użytkowników. Oszustwa księgowe mogą być dokonywane w interesie

zarządu jednostki lub jej właścicieli. W przeważających przypadkach ukierunkowane są na sztuczną poprawę wyniku finansowego i innych dokonań przedsiębiorstwa, co wpływa na poprawę jego pozycji finansowej i jego wyceny. Za pierwotną przyczynę oszustw księgowych uznaje się nieścisłość obowiązujących regulacji prawnych, umożliwiających wykorzystywanie różnego rodzaju luk w prawie. Należy podkreślić, że nie istnieją w pełni skuteczne rozwiązania i metody przeciwdziałające oszustwom księgowym. Stąd też, oprócz metod wskazanych w poniższym artykule, szczególnego znaczenia w walce z oszustwami księgowymi nabiera przestrzeganie etyki w zawodzie księgowego.

1. Oszustwa księgowe – przegląd definicji

W literaturze przedmiotu występuje wiele definicji oszustw oraz przestępstw gospodarczych. Pojęcie „oszustwo finansowe” związane jest z anglojęzycznym słowem „fraud”. Określenie „przestępstwo gospodarcze” stosowane jest z kolei w odniesieniu do regulacji prawa karnego. Ogólna definicja oszustwa stanowi, że jest ono rozmyślnym działaniem, podejmowanym w celu zapewnienia sobie nieuczciwych lub bezprawnych korzyści (Kutera, 2008, s. 16). Oszustwo definiowane jest zatem jako łamanie prawa w sposób bezpośredni lub pośredni przez praktyki wykorzystujące luki prawne, dotyczące np. rachunkowości. Celem tych praktyk jest wprowadzanie w błąd odbiorców informacji, głównie poprzez fałszowanie sprawozdań finansowych. Oszustwa księgowe mogą być dokonywane w trakcie okresu sprawozdawczego lub na koniec okresu, czyli na dzień bilansowy. Pojęcie „oszustwo księgowe” zostało również zdefiniowane przez Radę Międzynarodowych Standardów Rewizji Finansowej i Usług Zabezpieczających oraz w Międzynarodowym Standardzie Rewizji Finansowej nr 240 (http://www.kibr.webserwer.pl/_doc/msrf/MSRF_240.pdf, dostęp: 01.10.2022). Powyższe dokumenty precyzują, że oszustwa gospodarcze polegają na:

- zafałszowaniu, manipulacji lub zmianie danych bądź dokumentów;
- zawłaszczeniu majątku;
- pominięciu lub wyłączeniu w zapisach lub dokumentach księgowych skutków transakcji;
- rejestrowaniu pozornych transakcji;
- nieprawidłowym stosowaniu zasad rachunkowości (Schneider, 2007, s. 274).

W najszerszym więc ujęciu oszustwo oznacza dokonane w złej wierze wprowadzenie osoby w błąd, nie wyprowadzenie tej osoby z błędu, a także wykorzystanie błędu lub niezdolności do należytego pojmowania działania w celu osiągnięcia korzyści majątkowej. Oszustwo zostaje popełnione nie tylko wtedy, gdy sprawca chce osiągnąć korzyść majątkową, lecz również wówczas, gdy chce jej przysporzyć innej osobie kosztem pokrzywdzonego (Wąsowski, 2010, s. 26). Do zaistnienia oszustwa konieczne jest wystąpienie czterech warunków:

- istotnego zafałszowania informacji;
- świadomość fałszu w momencie składania oświadczenia;
- poleganie przez ofiarę na fałszywej informacji;
- wystąpienie szkody jako skutku.

Przyjmuje się, że przestępstwa gospodarcze powinny oznaczać wyłącznie oszustwa sprecyzowane w prawie karnym (Kutera, 2008, s. 17). Jednakże, na ogół uważa się, że przestępstwa gospodarcze to wszelkie niezgodne z prawem działania ludzi, godzące w sferę życia gospodarczego (Wójcik, 2008, s. 21). Można do nich zaliczyć: przestępstwa popełniane przez zorganizowane grupy przestępcze, przestępstwa komputerowe, korupcję, fałszowanie danych księgowych, oszustwa kapitałowe, podatkowe, giełdowe, bankowe, naruszanie norm bezpieczeństwa w firmach, przestępstwa na szkodę wierzycieli i konsumentów, nieuczciwą konkurencję, fałszowanie pieniędzy czy przestępstwa na szkodę środowiska.

Szczególnym i znacznie większym kosztem dla przedsiębiorstwa są oszustwa oraz przestępstwa gospodarcze, powodowane przez osoby zajmujące eksponowane stanowiska w jednostce gospodarczej. Do powyższych przestępstw należą różnego rodzaju czyny zabronione, np. sprzeniewierzenia, defraudacje, korupcje, oszustwa podatkowe, naruszanie tajemnicy zawodowej, machinacje przetargowe. Według twórcy koncepcji przestępstwa gospodarczego, Edwina H. Sutherlanda, wymienione przykłady należą do tzw. „przestępczości białych kołnierzyków”. Dla odróżnienia, przestępstwa dokonywane przez personel niższego szczebla to tzw. „przestępczość niebieskich kołnierzyków”, która najczęściej obejmuje sprzeniewierzenia i kradzieże.

Trzecim pojęciem wyróżnionym przez regulacje prawne jest termin „nadużycia gospodarcze”. Zgodnie z definicją podaną przez Stowarzyszenie Biegłych ds. Wykrywania Nadużyć Gospodarczych, Audytorów Wewnętrznych i Amerykański Instytut Biegłych Rewidentów, nadużycia gospodarcze to celowe działania lub zaniedbania dokonane poprzez wprowadzenie w błąd, wskutek których sprawca osiąga korzyści lub ofiara ponosi straty (Kraszkiewicz, 2010, s. E1). Zbliżoną definicję nadużycia gospodarczego podaje kodeks karny, według którego nadużycie to wykroczenie poza udzielone uprawnienia lub też niedopełnienie obowiązków, w wyniku czego wyrządzone są znaczne szkody majątkowe (Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny). Konkludując, można zatem stwierdzić, że główną różnicą między znaczeniem pojęć: „oszustwo”, „przestępstwo” i „nadużycie gospodarcze” jest zakres szkodliwości (Wells, 2006, s. 5).

2. Cel i główne przyczyny oszustw księgowych

Głównym celem fałszerstw sprawozdań finansowych i manipulacji wynikami finansowymi przedsiębiorstw jest, w gospodarce rynkowej, poprawa ich wizerunku finansowego. Każda jednostka gospodarcza bowiem działa w konkurencyjnym otoczeniu, a ryzyko jej działalności jest coraz większe. Warunkiem rozwoju większości przedsiębiorstw jest zatem dopływ kapitału od inwestorów, którzy oczekują poprawy wyników, wzrostu dywidendy i cen akcji. Źródło informacji o ekonomiczno-finansowej sytuacji każdego podmiotu gospodarczego stanowi dla interesariuszy sprawozdanie finansowe danej jednostki. Oczywiście fałszerstwa sprawozdań i manipulowanie wynikami finansowymi stanowią zjawiska o dużej groźbie dla rynku, gdyż obrót gospodarczy opiera się wtedy na informacjach zawartych w sfalszowanych dokumentach. Z tego też względu jednym z największych wyzwań dla współczesnej rachunkowości są jak najbardziej precyzyjne i wiarygodne szacunki. Celem dokonywania oszustw w sprawozdaniach finansowych jest wprowadzanie w błąd użytkowników sprawozdań poprzez zamierzone zawieranie nieprawidłowości, pominięcia kwot lub nieujawnianie informacji. Powyższe fałszerstwa mogą polegać na:

- wprowadzaniu w błąd przez np. manipulację, zmiany danych lub dokumentów źródłowych, na podstawie których sporządzono sprawozdanie;
- błędnej interpretacji lub umyślnym pominięciu zdarzeń, transakcji i innych znaczących informacji w sprawozdaniu finansowym;
- zamierzonym niepoprawnym stosowaniu zasad rachunkowości dotyczących wyceny oraz klasyfikacji i ujawniania informacji.

Za pierwotne przyczyny manipulacji księgowych przyjmuje się:

- słabość obowiązujących przepisów i standardów księgowych oraz często występujące luki w prawie;
- słabość instytucjonalną, w tym nadzoru księgowego, systemu egzekwowania prawa, funkcjonowania rad nadzorczych oraz permanentnie zmieniające się regulacje prawne (w szczególności podatkowe);
- słabą orientację inwestorów w odróżnianiu istoty memoriałowych i kasowych wyników przedsiębiorstwa. Różnice między tymi podejściami uzasadniają, dlaczego jednostki tracą płynność finansową i upadają pomimo osiągniętych zysków (Mączyńska, 2002);
- wygórowane ambicje zarządzających, którzy przekazują w ten sposób informacje o wysokiej wartości zarządzanej przez nich firmy (w szczególności może to dotyczyć spółek giełdowych). Stanowi to przykład współczesnej „propagandy sukcesu”;
- sytuacje poprzedzające ujawnienie kryzysu w firmie, który może polegać na utracie płynności, wypłacalności czy rentowności;
- nieudolność w obliczu globalnej konkurencji i alokacji kapitału;
- ochronę własnych interesów, obawę o utratę pieniędzy i reakcję środowiska towarzysko-zawodowego;
- ukrycie złej kondycji finansowej przedsiębiorstwa;
- obdarowywanie chciwych menedżerów dużymi pakietami akcji, którzy są wtedy zainteresowani wzrostem cen akcji, a nie tworzeniem realnych wartości;
- maksymalizację wynagrodzeń i wyłudzenie premii zależnych od osiągniętych wyników;
- dążenie do oszukania organów podatkowych, organizacji gospodarczych czy samorządowych poprzez sztuczne zmniejszanie podatków, opłat i świadczeń;
- zmniejszanie wskaźników przedstawiających stan zadłużenia, zwłaszcza gdy podmiotowi gospodarczemu zależy na pozyskaniu dodatkowych źródeł finansowania;
- wymagania jednostki dominującej w stosunku do realizacji określonego zwrotu z inwestycji przez jednostkę podporządkowaną;
- przewidywane pogorszenie koniunktury gospodarki.

Przykładowo, często stosowaną praktyką jest tworzenie rezerw w okresie, w którym wynik finansowy jest wyższy od planowanego. Zawyżone rezerwy są wykorzystywane w okresie, gdy osiągnięte wyniki finansowe przedsiębiorstw są niższe niż planowane (Gut, 2006, s. 53).

Do ekonomicznych przyczyn oszustw księgowych zalicza się również „wyścig szczurów” oraz stałą presję konkurencji i postępującą globalizację, stawiającą ogromne wyzwania organizacyjne.

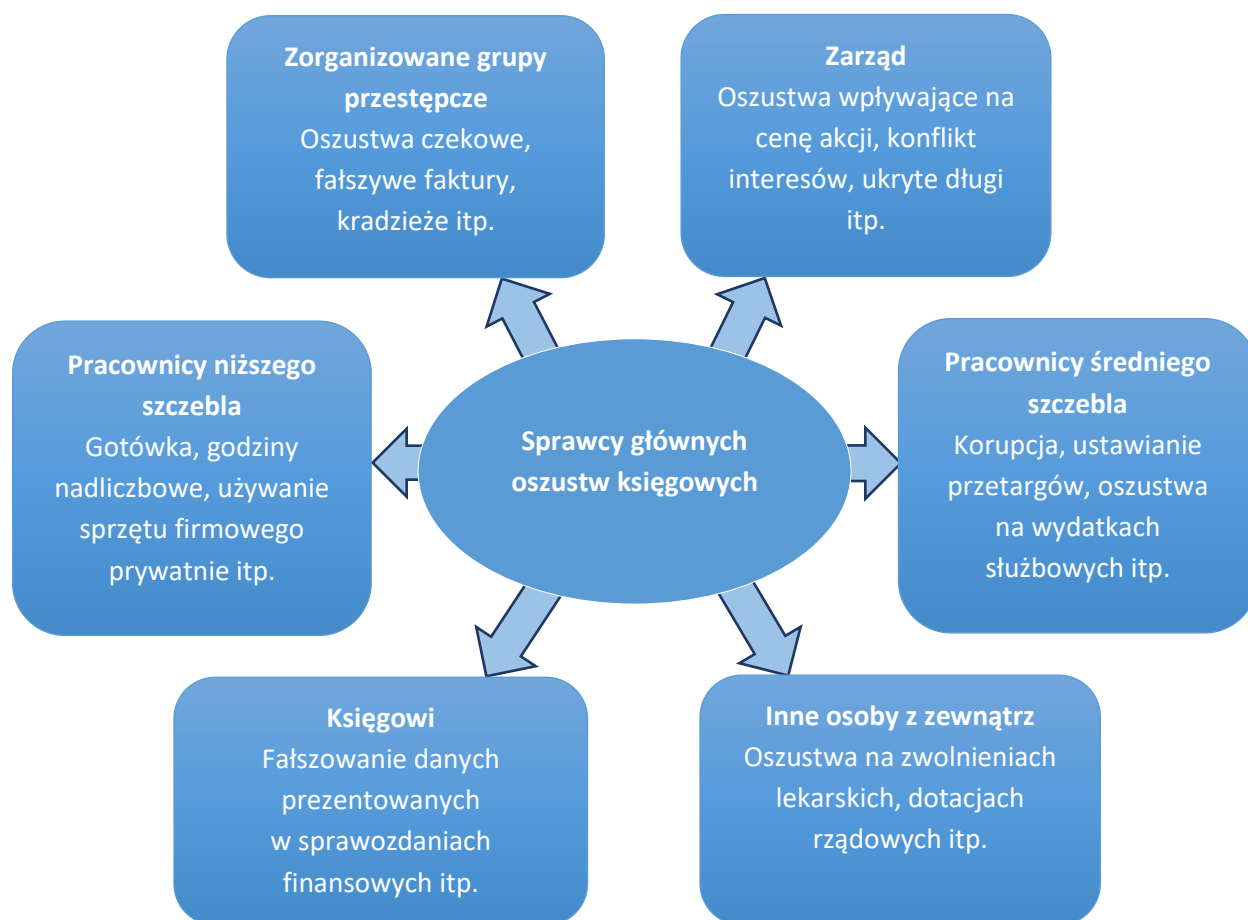
Podane wyżej przyczyny oszustw księgowych można podzielić na:

- obiektywne – powodowane grą o rynek, a zwłaszcza dążenie do zdobycia środków finansowych. Rosnąca konkurencja i wzrost ryzyka gospodarczego mogą przyczyniać się do wzrostu znaczenia tych przyczyn;
- subiektywne – wynikające z chciwości, wygórowanych ambicji lub też nieudolności i strachu przed skutkami niepowodzeń, tj. utratą zatrudnienia, reakcji rynku i inwestorów, odmowy dalszego kredytowania. Wydaje się, że im warunki rynkowe w zakresie pozyskania kapitału są trudniejsze, tym sposoby fałszowania dokumentów księgowych są bardziej wyrafinowane i przebiegłe, ukrywane, skomplikowane, niejednokrotnie podbudowane tworzoną w tym celu dokumentacją.

Poprawianie wizerunku jednostki gospodarczej przez fałszowanie jej sprawozdania finansowego to tylko chwilowe przesunięcie nieuniknionych zdarzeń. Takie postępowanie przyczynia się do zniechęcenia inwestorów, kredytodawców, zatrudnionych i innych interesariuszy. Zjawisko fałszerstw księgowych jest zatem niebezpieczne dla wszystkich uczestników rynku, którzy, na podstawie analizy sprawozdań finansowych, podejmują różne decyzje gospodarcze (Schneider, 2007, s. 274). W zarządzaniu przedsiębiorstwem i w jego nadzorowaniu ważne jest ciągle poszukiwanie nowych rozwiązań, identyfikacja procesów mających negatywne znaczenie dla jednostki gospodarczej i źródeł zagrożenia realizacji wyznaczonych celów. Budowana strategia musi uwzględniać zagrożenia. Pozwala to unikać szukania rozwiązania problemu metodami „kreatywnej” rachunkowości. Należy zawsze pamiętać, że osiągnięcie ponadprzeciętnego zysku oznacza narażenie się na ponadprzeciętne ryzyko. Zarząd, podejmując decyzje w procesach gospodarczych, musi mieć świadomość, czy określone postępowanie oznacza ryzyko dla działalności gospodarczej czy niegospodarność lub spekulację. Podobnie, sporządzając sprawozdania i inne dokumenty finansowe, musi zdawać sobie sprawę, czy zamieszczone w nich dane oznaczają: realny obraz zaistniałych zdarzeń gospodarczych, optymizm czy stanowią oszustwo (Wąsowski, 2010, s. 11).

3. Sprawcy i techniki oszustw księgowych

Oszustwa oraz nadużycia finansowe są popełniane przez: kadrę zarządzającą, pracowników niższego szczebla i osoby z zewnątrz przedsiębiorstwa (Kutera, 2008, s. 20). Przyjmuje się, że prawie 85% oszustw oraz nadużyć gospodarczych popełniają pracownicy przedsiębiorstw, a wśród nich 55% oszustw dokonują menedżerowie średniego i wyższego szczebla (Witalis, 2010, s. 6). Każda wymieniona wyżej grupa podmiotów popełnia charakterystyczne oszustwa, które zaprezentowano na rysunku 1.

Rysunek 1. Główne grupy sprawców oszustw księgowych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Rola audytu finansowego w wykrywaniu przestępstw gospodarczych*, M. Kutera, 2008, Warszawa: Difin, s. 27.

Oszustwa popełniane przez kadrę zarządzającą, chociaż są rzadsze niż oszustwa pracowników niższego szczebla, są poważniejsze i bardziej dotkliwe dla przedsiębiorstwa oraz wywierają znaczący wpływ na jego wynik finansowy. Oszustwa popełniane przez pracowników niższego szczebla należą z kolei do drobnych, niemających odzwierciedlenia w księgach rachunkowych i niewywierających większego wpływu na wynik finansowy. Do przykładowych oszustw tego typu zalicza się:

- wykorzystywanie rabatów pracowniczych przy zakupach dla rodziny lub przyjaciół;
- kradzieże przedmiotów należących do firmy;
- pobieranie wynagrodzenia za nieprzepracowane godziny;
- inkasowanie większych niż należne kwoty z tytułu wydatków służbowych;
- przedłużanie, bez zgody zwierzchnika, przerw w pracy;
- nieprzestrzeganie ustalonych godzin pracy;
- przedstawianie fikcyjnych zwolnień lekarskich;
- wykonywanie pracy pod wpływem alkoholu lub środków odurzających (Wells, 2006, s. 8).

W literaturze przedmiotu metody oszustw księgowych klasyfikuje się według różnych kryteriów. Według jednego z nich, podział oszustw obejmuje dwie grupy:

- manipulacje księgowe stosowane w sprawozdaniach finansowych;
- oszustwa księgowe stosowane podczas konsolidacji sprawozdań finansowych.

Do pierwszej grupy zalicza się głównie:

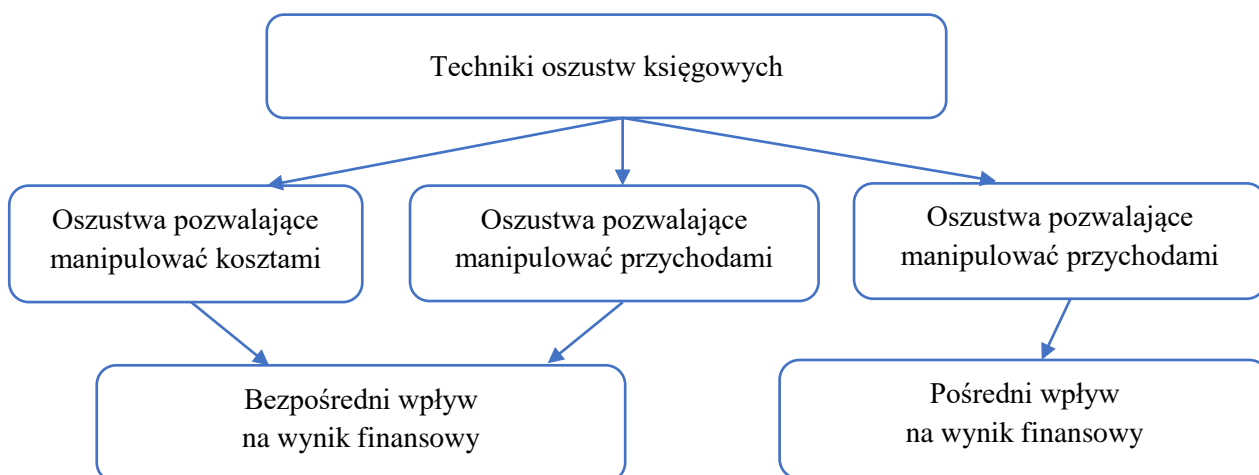
- oszustwa związane z wyceną udziałów i akcji posiadanych w spółkach prawa handlowego;
- manipulacje księgowe związane z wyceną bilansową należności i zapasów;
- wpływanie na poziom wyniku finansowego przez manipulowanie wysokością podatku odroczonego;
- zwiększanie płynności finansowej jednostki poprzez wykorzystanie weksli;
- manipulowanie ewidencją księgową spółki przekazującej aport na pokrycie kapitału podstawowego jednostki zależnej;
- wykorzystanie możliwości konwersji wierzytelności na kapitał zakładowy spółki w celu poprawy sytuacji majątkowo-finansowej prezentowanej w sprawozdaniu;
- sztuczne zwiększanie przychodów między jednostkami powiązаныmi;
- niewłaściwe stosowanie zasad kompensat wzajemnych rozrachunków.

Do oszustw księgowych stosowanych w konsolidacji sprawozdań finansowych należą z kolei przykładowo:

- celowe zniekształcanie struktury grupy kapitałowej;
- odmienne zasady wyceny oraz prezentacji aktywów i pasywów;
- celowe stosowanie różnych metod konsolidacji;
- unikanie pełnych wyłączeń transakcji dokonanych pomiędzy jednostkami powiązаныmi;
- celowe dokonywanie korekt podwyższających wynik finansowy grupy (Kutera, Hołda, Surdykowska, 2006, s. 57).

Oszustwa księgowe najczęściej występują w rozbudowanych strukturach jednostek powiązanych. Im większa jest liczba spółek wchodzących do danej grupy, tym łatwiej jest stosować różne manipulacje księgowe i tym trudniejsze są one do wykrycia.

Większość technik dokonywania oszustw księgowych polega na fałszowaniu kosztów lub przychodów. Powyższe manipulacje wpływają na wynik finansowy jednostki w bieżącym okresie lub w przyszłych okresach. Tylko znikoma ilość fałszerstw dotyczy wyłącznie kategorii zasobowych (składników aktywów czy pasywów). Przykładowo, do tego rodzaju fałszerstw należą: manipulowanie terminami płatności czy wadliwa prezentacja rozrachunków w bilansie. Syntetycznym ujęciem systematyki technik oszustw księgowych jest rysunek 2.

Rysunek 2. Systematyka technik oszustw księgowych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Oszustwa księgowe – teoria i praktyka*, M. Kutera, A. Hołda, S. Surdykowska, 2006, Warszawa: Difin, s. 58.

Rozwijając treść rysunku 2, należy stwierdzić, że do technik pozwalających na manipulowanie wartością kosztów można zaliczyć (Kutera, Hołda, Surdykowska, 2006, s. 59):

- aktywowanie niewłaściwych kosztów;
- wadliwą prezentację kosztów prac rozwojowych;
- manipulowanie odpisami amortyzacyjnymi i nakładami na ulepszenia;
- tworzenie fikcyjnych rezerw;
- odpisy aktualizujące aktywa (szczególnie zapasy i należności);
- brak uwzględnienia właściwego rozmiaru działalności w wycenie zapasów.

Do najczęstszych manipulacji wartością przychodów należą:

- przyspieszone fakturowanie i manipulowanie okresem ujęcia przychodów;
- sprzedaż z klauzulą odkupu;
- rozwiązywanie nieuzasadnionych rezerw;
- fikcyjna sprzedaż (np. dostawy bez złożonych wcześniej zamówień);
- szacunek przychodu w kontraktach długoterminowych;
- wykorzystanie cen transferowych.

Ostatnią z wyodrębnionych wyżej kategorii oszustw księgowych stanowią tzw. pozostałe oszustwa, które nie wywierają bezpośredniego wpływu na wynik finansowy jednostki gospodarczej. Przykładowo, obejmują one:

- wadliwe ujęcie leasingu i związanych z nim odpisów amortyzacyjnych;
- manipulowanie terminami płatności;
- niewłaściwą klasyfikację rozrachunków ze względu na termin ich płatności;
- brak rzetelnego wyodrębnienia strumieni działalności kontynuowanej oraz niekontynuowanej;
- nieujawnianie zagrożeń kontynuacji działalności.

4. Przykłady oszustw księgowych umożliwiające manipulowanie wartością kosztów

Oszustwa pozwalające na manipulowanie kosztami należą do technik bezpośrednio wpływających na wynik finansowy jednostki (rysunek 2).

4.1. Wadliwe aktywowanie kosztów

Praktyka aktywowania kosztów polega na wykazywaniu pewnych kosztów w momencie ich poniesienia jako składnika aktywów bilansu. W konsekwencji takie postępowanie umożliwia niewykazywanie kosztów w rachunku zysków i strat bieżącego okresu. Postępowanie takie powoduje w efekcie „przesuwanie” kosztów między okresami lub, w skrajnych przypadkach, ich permanentne niewykazywanie w rachunku zysków i strat. Zasadniczo wyróżnia się dwa rodzaje oszustw polegających na wadliwym aktywowaniu kosztów:

- rzeczywiste koszty dotyczące bieżącego okresu ujmowane są jako koszty podlegające rozliczeniu w czasie;
- rzeczywiste koszty (bieżące lub rozliczane w czasie) ujawniane są w pozycjach aktywów poza rozliczeniami międzyokresowymi i w konsekwencji są trwale wyłączone poza krąg kosztów.

W pierwszym przypadku następuje jedynie czasowe przesunięcie kategorii kosztowych między okresami sprawozdawczymi. Zwykle takie postępowanie ma na celu krótkookresowe „poprawianie” wyniku finansowego jednostki. Natomiast łączna kwota kosztów, która obciąża rachunek kosztów w długim okresie, nie ulega zmianie. W drugim przypadku następuje wyłączenie rzeczywistych kosztów poza krąg kosztów oraz permanentne ich ujmowanie w aktywach jednostki. Takie postępowanie trwale i w sposób szczególnie niebezpieczny może fałszować obraz kondycji finansowej przedsiębiorstwa.

Przykład ujęcia kosztów bieżącego okresu jako kosztów rozliczanych w czasie

Jednostka „X” poniosła koszty usług obcych w wysokości 60 000 zł. Powyższe koszty są kosztami bieżącego okresu. Jednak jednostka „X” ujęła je w księgach jako koszty podlegające rozliczeniu w czasie (okres 3 lat). W związku z powyższym, wynik finansowy brutto bez uwzględnienia tych kosztów kształtował się przez kolejne 3 lata na poziomie 120 000 zł w każdym roku. Poniżej przedstawiono tabele ukazujące wpływ klasyfikacji kosztów na wynik finansowy brutto spółki „X”.

Tabela 1

Kształtowanie się wyniku finansowego brutto spółki „X” wskutek rozliczenia w czasie kosztów bieżących

Treść	Rok I	Rok II	Rok III
Wynik finansowy brutto (przed ujęciem kosztów usług obcych)	120 000 zł	120 000 zł	120 000 zł
Koszty usług obcych	20 000 zł	20 000 zł	20 000 zł
Wynik finansowy brutto (po ujęciu kosztów usług obcych)	100 000 zł	100 000 zł	100 000 zł

Źródło: opracowanie własne.

W rzeczywistości wynik finansowy brutto spółki „X” powinien kształtować się w poszczególnych latach na zupełnie innym poziomie. Całkowite koszty usług obcych powinny bowiem zostać uwzględnione w pierwszym roku obrachunkowym (tabela 2).

Tabela 2

Kształtowanie się wyniku finansowego brutto spółki „X” przy poprawnej kwalifikacji poniesionych kosztów

Treść	Rok I	Rok II	Rok III
Wynik finansowy brutto (przed ujęciem kosztów usług obcych)	120 000 zł	120 000 zł	120 000 zł
Koszty usług obcych	60 000 zł	-	-
Wynik finansowy brutto (po ujęciu kosztów usług obcych)	60 000 zł	120 000 zł	120 000 zł

Źródło: opracowanie własne.

Z powyższych zestawień wynika, że błędna klasyfikacja kosztów (zakwalifikowanie ich do rozliczenia w czasie) wpłynęła na znacznie korzystniejszy wynik finansowy brutto spółki „X” w pierwszym roku analizy.

4.2. Manipulowanie odpisami amortyzacyjnymi

Amortyzacja, w przypadku wielu podmiotów, stanowi znaczący koszt działalności operacyjnej i może w istotny sposób wpływać na wynik finansowy. Istnieje wiele metod amortyzacji, a na okres użytkowania amortyzowanego składnika majątku może mieć wpływ wiele czynników. W konsekwencji, oszacowanie okresu użytkowania danego aktywów jest kwestią oceny własnej podmiotu. Amortyzacja jest zatem kategorią podatną na manipulacje. Jednostki, które zamierzają wykazać dobre wyniki finansowe, mogą systematycznie zaniżać poziom stawek amortyzacyjnych, zwłaszcza gdy dotyczą one aktywów wykorzystywanych przez długi okres. Spowoduje to wykazanie zawyżonych wyników finansowych, co może wpłynąć na łatwiejszy dostęp do źródeł finansowania. Konieczność weryfikacji wysokości odpisów wymusi na takich podmiotach korekty, jednak nastąpi to w późniejszym okresie (Węgrzyńska, 2012, s. 208).

Przykład wpływu manipulacji stawką amortyzacji na wynik finansowy przedsiębiorstwa

Przedsiębiorstwo „X” posiada budynki o wartości 9 240 000 zł, które, zgodnie z prawem podatkowym, amortyzuje stawką 2,5%. Przedsiębiorca stwierdził, że w bieżącym roku poniesie stratę. Stąd też w trakcie roku obrotowego (od kwietnia) obniżył stopę amortyzacji budynków do 1,25%. Nie mógł tego dokonać zgodnie z prawem, ponieważ obniżenie stawki amortyzacyjnej amortyzowanych już środków trwałych może nastąpić nie później niż w momencie dokonania pierwszego w danym roku odpisu amortyzacyjnego. Dzięki obniżeniu stawki amortyzacyjnej, obniżono koszty obciążające wynik finansowy. Wynik finansowy brutto bez uwzględniania kosztów amortyzacji wynosił 165 000 zł. Obniżenie stopy amortyzacji budynków spowodowało zmniejszenie kosztów obciążających wynik finansowy o 86 625 zł. Dzięki temu zabiegowi przedsiębiorstwo mogło wykazać

w sprawozdaniu finansowym, że osiągnęło zysk w wysokości 20 625 zł, zamiast rzeczywiście poniesionej straty w wysokości 66 000 zł. Osiągnęło to przez przesunięcie częściowych kosztów amortyzacji do późniejszych okresów. Powyższe działanie znacznie zniekształciło obraz sytuacji finansowej przedsiębiorstwa, wprowadzając w błąd odbiorców sprawozdania finansowego, choćby przez poprawę wskaźników rentowności.

4.3. Tworzenie fikcyjnych rezerw

Technika tworzenia fikcyjnych rezerw jest często stosowana. Można ją bowiem stosować w celu zawyżania kosztów (nadmiarowe rezerwy) bądź też przychodów (rozwiązywanie zbędnych rezerw). Według ustawy o rachunkowości, rezerwy to zobowiązania, których termin wymagalności lub kwota nie są pewne (Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 2021 r., poz. 217, 2105 i 2106, a także z 2022 r. poz. 1488, art. 3 ust. 1 pkt 21).

Rezerwy tworzy się w związku z przewidywanymi stratami oraz wydatkami. Utworzenie rezerw jest zatem wyrazem ostrożności przedsiębiorstwa w prowadzeniu jego polityki finansowej. Kategoria rezerw, zarówno w regulacjach prawnych krajowych, jak i w standardach międzynarodowych, ma charakter szacunkowy. Z tego też względu pomimo wielu warunków, które powinny być spełnione podczas szacowania i tworzenia rezerw, możliwe jest stosunkowo łatwe manipulowanie kwotą rezerw. Literatura przedmiotu wskazuje trzy zasadnicze rodzaje oszustw finansowych, które związane są z metodologią tworzenia rezerw (Kutera, Surdykowska, 2009, s. 133). Należą do nich:

- oszustwa polegające na tendencyjnym nietworzeniu rezerw, mimo istniejącego obowiązku. Wskutek tego wykazywany jest wyższy wynik finansowy niż w rzeczywistości;
- oszustwa polegające na tworzeniu rezerw zgodnie z obowiązującymi przepisami oraz na nierozwiązywaniu rezerw w momencie, gdy staną się zbędne, lecz w momencie dogodnym dla jednostki w celu poprawy jej wyniku finansowego;
- oszustwa związane z rezerwami dotyczącymi tendencyjnego zawyżania wysokości rezerw w bieżącym okresie (lub fikcyjne tworzenie ich „na zapas”), a następnie rozwiązywanie ich w dogodnym dla podmiotu okresie.

Przykład wpływu fikcyjnych rezerw na wynik finansowy podmiotu

Spółka „X” od dłuższego czasu co roku wykazuje stratę. Spółka w kolejnych 2 latach poniosła straty 460 000 zł oraz 410 000 zł. Na koniec pierwszego roku zarząd utworzył fikcyjne rezerwy w kwocie 430 000 zł (np. na restrukturyzację zatrudnienia i koszty potencjalnych odpraw). W kolejnym roku działalności utworzone rezerwy okazały się zbędne i konieczne było ich rozwiązanie. Efektem takich pozornych działań restrukturyzacyjnych jest znaczne powiększenie straty w roku pierwszym (do 890 000 zł) i wykazanie dodatniego wyniku w roku drugim (20 000 zł). Takie manipulacje mają na celu wprowadzenie w błąd odbiorców informacji, co może pozwolić na osiągnięcie krótkoterminowych celów (np. uzyskanie przez zarządzających premii za efektywne działania i poprawę wyników finansowych). Ponadto wprowadzenie w błąd zewnętrznych odbiorców informacji może mieć na celu przekonanie inwestorów do ulokowania kapitałów w spółce, wykazując, że generuje ona zyski. Należy zaznaczyć, że tego rodzaju działania umożliwiają tylko przenoszenie między okresami sprawozdawczymi fikcyjnych kosztów i przychodów wynikających z tworzonych i rozwiązywanych rezerw.

5. Praktyki manipulowania wartością przychodów

Jak wynika z rysunku 2, manipulowanie wartością przychodów może wywierać bezpośredni lub pośredni wpływ na wynik finansowy.

5.1. Manipulowanie okresem ujęcia przychodów

Powyższa technika jest często stosowana przed dniem bilansowym, np. wystawianie faktur na przedpłaty i zaliczanie takich operacji do przychodów bieżącego okresu, choć ich faktyczna realizacja nastąpi dopiero w następnym roku. Ogólne zasady uznania przychodów za zrealizowane precyzuje np. Międzynarodowy Standard Sprawozdawczości Finansowej nr 15, zgodnie z którym za przychód należy rozumieć występujący w danym okresie wzrost korzyści ekonomicznych, przybierający formę wpływów lub zwiększeń aktywów lub zmniejszenia zobowiązań, które skutkują przyrostem kapitału własnego innego niż przyrost związany z wpłatami udziałowców. W praktyce gospodarczej, przychód ze sprzedaży uznawany jest za osiągnięty z chwilą wysłania, wydania lub postawienia dostawy do dyspozycji odbiorcy. Nie można uznać przychodu za zrealizowany w sytuacjach, w których na jednostce nadal ciąży znaczące ryzyko związane z własnością (np. nabywca ma prawo odstąpienia od zakupu lub towary uznaje się za dostarczone z chwilą ich zainstalowania, czy też wpływ przychodów ze sprzedaży uzależniony jest od uzyskania przychodów z ich sprzedaży przez nabywcę). Wykorzystanie przyspieszonego fakturowania powoduje wykazanie nieistniejących w danym okresie przychodów z transakcji sprzedaży.

Przykład wpływu przypisania przychodów do niewłaściwego okresu na wynik finansowy jednostki

Przedsiębiorstwo „X” zawarło w grudniu roku 2020 umowę na świadczenie usług przez 4 kolejne miesiące na kwotę 200 000 zł. Jednostka nie rozliczyła przychodów na okres całej umowy, lecz ujęła je jako przychód jednorazowy grudnia 2020. Poniżej przedstawiono wpływ prawidłowego i nieprawidłowego rozliczenia przychodów na wynik finansowy przedsiębiorstwa.

Tabela 3

Rzeczywiste wyniki przedsiębiorstwa „X” przy prawidłowym rozliczaniu przychodów

Treść	Grudzień 2020	Styczeń 2021	Luty 2021	Marzec 2021
Roczny wynik finansowy brutto (przed ujęciem przychodów ze sprzedanej usługi)	320 000 zł	320 000 zł		
Przychody ze sprzedanej usługi	50 000 zł	50 000 zł	50 000 zł	50 000 zł
Roczny wynik finansowy brutto (po ujęciu przychodów ze sprzedanej usługi)	370 000 zł	470 000 zł		

Zródło: opracowanie własne.

Tabela 4

Wyniki przedsiębiorstwa „X” przy niewłaściwym rozliczaniu przychodów

Treść	Grudzień 2020	Styczeń 2021	Luty 2021	Marzec 2021
Roczny wynik finansowy brutto (przed ujęciem przychodów ze sprzedanej usługi)	320 000 zł	320 000 zł		
Przychody ze sprzedanej usługi	200 000 zł	-	-	-
Roczny wynik finansowy brutto (po ujęciu przychodów ze sprzedanej usługi)	520 000 zł	320 000 zł		

Źródło: opracowanie własne.

Wykazane działania wpłynęły na przeniesienie rzeczywiście zrealizowanych w 2021 roku przychodów do przychodów z roku 2020. Stąd też wynik finansowy brutto roku 2020 został sztucznie zawyżony o 150 000 zł, zaś wynik finansowy 2021 roku sztucznie zaniżony.

5.2. Przyspieszone fakturowanie

Często spotykanym oszustwem księgowym jest przyspieszone fakturowanie oraz manipulowanie okresem uznawania przychodu. Takie postępowanie występuje najczęściej przed dniem bilansowym, np. przez uwzględnianie w przychodach bieżącego okresu przychodów, których realizacja nastąpi dopiero w przyszłym roku. Transakcję sprzedaży można uznać za zrealizowaną, kiedy przedsiębiorstwo przekazało nabywcy ryzyko oraz korzyści z tytułu własności towarów, a także gdy:

- istnieją przekonujące dowody potwierdzające zawarcie transakcji;
- zrealizowano dostawę lub wykonano usługi;
- cena sprzedaży dla nabywcy została ustalona i można ją wiarygodnie określić;
- istnieje wystarczająca pewność, że należność jest ściągalna (Wells, 2006, s. 363).

Szczególną formą przyspieszonego fakturowania jest wysyłanie do kontrahentów wcześniej niezamówionych przez nich aktywów. Taki proceder może mieć na celu przedwczesne ujęcie przychodu (jeśli kontrahent, w terminie późniejszym, przyśle zamówienie i wywiąże się z obowiązku zapłaty) lub ujęcie fikcyjnego przychodu (w przypadku zwrotu wysłanych aktywów). W przypadku zwrotu dostawy, jednostka sprzedająca jest zmuszona do korekty przychodu, która może być dokonana różnymi sposobami:

- nieujawnianie zaistniałego faktu w księgach;
- proponowanie odbiorcom znacznych upustów w celu zachęcenia do zakupu danej dostawy lub opóźnienia dokonania korekty przychodu;
- udzielanie fikcyjnych pożyczek niedoszłym odbiorcom, a następnie sprzedaż dostawy kolejnemu odbiorcy.

Szczególnie niebezpieczną techniką oszustw księgowych dotyczących uznawania przychodów są transakcje między podmiotami powiązanymi. Wtedy, stosunkowo łatwo, może dochodzić do zawyżania przychodu i po kilku przekazaniach aktywów w ramach grupy można łatwo poprawić wyniki finansowe firm, jak też zwiększyć sumy bilansowe jednostek w ramach grupy.

Przykład przyspieszonego fakturowania i manipulowania okresem uznawania przychodu

Spółka „X”, mająca zamiar krótkookresowo poprawić ocenę dokonywaną przez inwestorów na podstawie analizy wskaźnikowej sprawozdań finansowych, wystawiła faktury na kwotę 200 000 zł w celu zaliczenia niezrealizowanych przychodów do przychodów danego okresu sprawozdawczego. Spółka nie przekazała nabywcy znaczącego ryzyka i korzyści z tytułu własności towarów, których wartość według cen nabycia wynosiła 50 000 zł. Powyższe postępowanie spowoduje następujące zmiany w sprawozdaniu finansowym spółki „X”:

- wzrost należności z tytułu dostaw i usług o 200 000 zł;
- wzrost przychodów ze sprzedaży o 200 000 zł;
- wzrost kosztów sprzedanych produktów o 50 000 zł;
- zmniejszenie się wartości zapasów o 50 000 zł;
- wzrost zysku brutto o 150 000 zł;
- wzrost zysku netto o 121 500 zł przy założeniu podatku dochodowego według stopy 19%.

W wyniku powyższej manipulacji, jednostka może poprawić wszystkie wskaźniki rentowności, tj. rentowność majątku, rentowność kapitałów własnych, rentowność przychodów i rentowność pracy. Zwyczajowo powyższe wskaźniki są podstawą oceny kondycji finansowej oraz zdolności kredytowej jednostki gospodarczej.

5.3. Fikcyjna sprzedaż

Przyspieszone fakturowanie może oznaczać fikcyjną sprzedaż. Ujęcie fikcyjnych przychodów lub kosztów jest stosunkowo proste. Najczęściej powstaje w wyniku ewidencji sfałszowanej nierzeczywistej sprzedaży, nieujmowania zwrotów towarów, traktowania jako sprzedaży wysyłki do własnego magazynu czy zaliczania robót wykonanych przez własnych podwykonawców jako własnej sprzedaży (Jasiński, 2013, s. 106). Faktura jako dokument potwierdzający przeprowadzenie operacji gospodarczej sprzedaży czy zakupu jest również doskonałą podstawą „ulg” podatkowych. Przedsiębiorcy, płacąc innym jednostkom za wystawianie fikcyjnych faktur potwierdzających dokonanie nieistniejącej sprzedaży towaru lub też usługi, otrzymują dokumenty uwierzytelniające dodatkowe koszty uzyskania przychodu, powodujące zmniejszenie zobowiązań podatkowych. Oszustwa związane z wykorzystaniem fikcyjnych faktur wpływają na zmniejszenie kwoty podatku należnego przez zwiększenie kwoty podatku naliczonego o wartość VAT wskazanego na wystawionych fakturach. Przedmiotem zakupu jest sama faktura, nie zaś usługa lub towar, które rzekomo dokumentuje. W fakturach mogą być podane dane realnego podatnika, jak też osób lub firm nieistniejących. Dokumenty są potwierdzeniem dostawy towarów lub wykonaniem usługi, które w rzeczywistości nie miały miejsca. Wystawca faktury nie płaci podatku należnego, nabywca natomiast odlicza wartość podatku naliczonego (Matyszewska, 2009).

Przykład transakcji fikcyjnej sprzedaży oraz jej skutków

Zarząd przedsiębiorstwa „X” dążył do poprawy wyniku finansowego poprzez zwiększenie sprzedaży. W tym celu w księgach zapisano następujące fikcyjne transakcje:

- w celu ukrycia fikcyjnej sprzedaży najpierw dokonano fikcyjnego zakupu środka trwałego 36 900 zł;
- następnie wystawiono fikcyjną fakturę sprzedaży środka trwałego na tę samą kwotę 36 900 zł;
- sfalszowano dowód obrotu pieniężnego, wykazując w nim zapłatę należności.

Powyższe operacje spowodowały zwiększenie przychodów ze sprzedaży, a tym samym wzrost wyniku finansowego. Nastąpiło również zwiększenie sumy bilansowej (nastąpił wzrost wartości środków trwałych). Podana transakcja wpłynęła też na poprawę wskaźników rentowności oraz wskaźników rotacji majątku (Wąsowski, 2010, s. 108).

6. Metody zapobiegania oszustwom księgowym

Do głównych narzędzi stosowanych w celu ograniczania oszustw księgowych należą:

- kontrola wewnętrzna przedsiębiorstwa;
- audyt wewnętrzny;
- audyt zewnętrzny.

6.1. Kontrola wewnętrzna przedsiębiorstwa

Głównym celem kontroli wewnętrznej przedsiębiorstwa jest zabezpieczenie kompletności, poprawności i systematyczności dokumentacji księgowej (Hulicka, 2008, s. 16; Gut, 2006, s. 96). Kontrola wewnętrzna zatem stanowi instrument zarządzania w celu weryfikacji założeń, doboru środków i metod ich realizacji oraz oceny realizacji zaplanowanych zadań (Klimczak, 2008, s. 160). Ponadto, do czynności wewnętrznej kontroli należy również wskazanie stwierdzonych nieprawidłowości oraz podjęcie decyzji umożliwiających ich usunięcie i uniknięcie w przyszłości (Paczuła, 2003, s. 7). Zakres kontroli wewnętrznej jest szeroki. Obejmuje nie tylko rachunkowość oraz sprawozdawczość finansową, ale również: finansowe, operacyjne, administracyjne i techniczne aspekty działalności przedsiębiorstwa. W odniesieniu do rachunkowości i sprawozdawczości finansowej kontrola wewnętrzna dotyczy:

- weryfikacji rzetelności zapisów księgowych;
- ochrony prawidłowego stosowania metod rachunkowo-księgowych;
- strzeżenia prawidłowości decyzji dotyczących zmian zasobów i struktury majątku jednostki;
- sprawdzania legalności zaciągniętych zobowiązań finansowych;
- pilnowania prawidłowej ochrony majątku;
- wykonywania badań oraz analiz zleconych przez kierownictwo jednostki gospodarczej (Klimczak, 2008, s. 168).

Należy jednak zaznaczyć, że kontrola wewnętrzna przedsiębiorstwa, w odniesieniu do pewnych oszustw, może okazać się nieefektywna. W szczególności dotyczy to oszustw, w które zamieszani są: członkowie zarządu, właściciele przedsiębiorstwa, osoby pracujące w strukturach kontroli wewnętrznej lub inni pracownicy mający dostęp do systemów, które umożliwiają ukrycie dowodów dokonanych oszustw (Kutera, 2009, s. 103).

6.2. Audyt wewnętrzny

Zgodnie z definicją Międzynarodowych Standardów Profesjonalnej Praktyki Audytu Wewnętrznego, audyt wewnętrzny to niezależna, obiektywna doradcza działalność, której celem jest przysporzenie wartości i usprawnienie działań jednostki (Międzynarodowe Standardy Profesjonalnej Praktyki Audytu Wewnętrznego, Załącznik do komunikatu nr 1 Ministra Finansów z dnia 19 lutego 2009 r.; Bareja, 2008, s. 141). Audyt wewnętrzny dotyczy wszystkich segmentów działalności przedsiębiorstwa. Z tego względu w literaturze przedmiotu występuje jego podział na: audyt finansowy, audyt informatyczny i audyt operacyjny (Krzywda, 2012, s. 117). Dla zwalczania oszustw księgowych szczególne znaczenie ma audyt finansowy, który obejmuje ocenę poprawności, wiarygodności oraz kompletności sprawozdań finansowych. Trzeba jednak podkreślić, że w zakresie wykrywania i zwalczania oszustw księgowych rola audytu wewnętrznego jest ograniczona, a polega głównie na badaniu oraz ocenie skuteczności i efektywności kontroli wewnętrznej (Bieganowska, 2010, s. 10; Kuc, 2002, s. 119).

6.3. Audyt zewnętrzny

Audyt zewnętrzny (rewizja finansowa) to usystematyzowane i zorganizowane, profesjonalnie przeprowadzone przez niezależnych zewnętrznych specjalistów z dziedziny rachunkowości, badanie sprawozdań finansowych i ksiąg rachunkowych. Na podstawie przeprowadzonego badania zostaje wydana opinia o prawidłowości i wiarygodności zbadanej dokumentacji (Markisz, 2012, s. 11; Kutera, 2009, s. 190). Głównym celem współczesnej rewizji finansowej jest wydanie przez biegłego rewidenta bezstronnej, pisemnej opinii na temat prawidłowości badanego przez niego sprawozdania, a także zgodności treści ekonomicznych ocenianej dokumentacji z rzeczywistością (Gościński, Pałczyńska-Gościński, 2006, s. 48). Celem badania sprawozdań finansowych jest także ocena rzetelności sprawozdania oraz wydania opinii o stanie rachunkowości w jednostce i funkcjonowaniu jej kontroli wewnętrznej (Micherda, Świetla, 2013, s. 50). Należy podkreślić, że celem rewizji finansowej nie jest ujawnianie wszelkich nieprawidłowości w działalności przedsiębiorstwa oraz jego systemie rachunkowości, lecz wykrycie istotnych nieprawidłowości wpływających na podejmowane decyzje zarządcze (Pfaff, 2011, s. 16; Wiercińska, 2009, s. 473).

Metody audytu zewnętrznego nie uwzględniają w pełni wymogów procedur wykrywania oszustw księgowych. Biegły rewident nie weryfikuje bowiem wiarygodności wszystkich dowodów księgowych. Audyt dokonywany jest na podstawie losowo wybranej próby. Jak dotąd, w Polsce brak jest regulacji prawnych, które jednoznacznie i bezpośrednio definiują znaczenie rewizji finansowej w wykrywaniu i przeciwdziałaniu oszustwom księgowym. Jest to sprzeczne z przepisami międzynarodowymi, z których jednoznacznie wynika, że badanie sprawozdania finansowego ma na celu też wykrywanie przez biegłego rewidenta oszustw księgowych. Przeprowadzone badanie sprawozdania finansowego przez niezależnych, zewnętrznych specjalistów poważnie obniża jednak ryzyko wystąpienia w audytowanym podmiocie oszustw księgowych (Polak, 2012, s. 122).

Podsumowanie

Reasumując przeprowadzone rozważania, można sformułować wnioski:

- tylko rzetelność i wiarygodność rachunkowości stanowią użyteczne informacje dotyczące kondycji finansowej jednostki gospodarczej;
- w celu zapewnienia porównywalności, rzetelności i wiarygodności informacji księgowych opracowano liczne krajowe i międzynarodowe regulacje prawne;
- oszustwa księgowe dotyczą: sprzeniewierzenia majątku, korupcji lub też nieuczciwej sprawozdawczości;
- sprawcami najbardziej dotkliwych dla jednostki oszustw księgowych są pracownicy zarządu przedsiębiorstwa;
- najczęstszą przyczyną popełniania oszustw księgowych jest dążenie do osiągnięcia bezpośrednich lub pośrednich korzyści finansowych;
- techniki oszustw księgowych polegają na manipulowaniu przychodami lub kosztami i wpływaniu na wartość aktywów i pasywów jednostki gospodarczej;
- występowanie oszustw można ograniczyć przez odpowiednio prowadzone: kontrolę wewnętrzną, a także audyt wewnętrzny i zewnętrzny;
- coraz większe znaczenie w wykrywaniu oszustw księgowych ma audyt śledczy, który wykonywany jest dodatkowo przez firmy audytorskie. Biegły rewident bowiem, ze względu na obszerność przeprowadzanego badania, nie może wykryć wszystkich nieprawidłowości w trakcie zwykłego badania sprawozdania finansowego;
- głównymi konsekwencjami oszustw księgowych, w dłuższym okresie, są: koszty finansowe przedsiębiorstwa, utrata zaufania partnerów, zagrożenie kontynuacji działalności jednostki, skutki społeczne, a nawet negatywny wpływ na całe rynki kapitałowe;
- oszustwa księgowe, w większości przypadków, wpływają zarówno na sumę bilansową, jak też wynik finansowy przedsiębiorstwa. Znaczna ich część wywołuje również skutki długofalowe, wpływając na wyniki jednostki w kolejnych okresach sprawozdawczych;
- dalsze badania skutków popełnianych oszustw księgowych powinny dotyczyć analizy oraz oceny ich wpływu na wypaczenie funkcji rachunkowości, stanowiących podstawę wielu decyzji zarządczych.

Bibliografia

- Bareja, K. (2008). Ryzyko w kontekście organizowania i funkcjonowania audytu wewnętrznego. W: A. Karmańska (red.), *Ryzyko w rachunkowości*. Warszawa: Difin.
- Bieganowska, M. (2010). „Nowa” rola wewnętrznego audytora. *Risk Focus*, 8.
- Gościniak, K., Pałczyńska-Gościniak, R. (2006). Unowocześnienie systemu raportowania w spółkach publicznych kreatorem bogactwa akcjonariuszy. W: *Rachunkowość – wybrane aspekty*. Prace i Materiały Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego. Sopot: Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego.
- Gut, P. (2006). *Kreatywna księgowość a fałszowanie sprawozdań finansowych*. Warszawa: C.H. Beck.
- Hulicka, M. (2008). *Oszukańcza sprawozdawczość finansowa*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Jasiński, W. (2013). *Nadużycia w przedsiębiorstwie – przeciwdziałanie i wykrywanie*. Warszawa: Poltex.

- Klimczak, K. (2008). Ryzyko w kontekście organizowania i funkcjonowania kontroli wewnętrznej. W: A. Karmańska (red.), *Ryzyko w rachunkowości* (s. 160-168). Warszawa: Difin.
- Kraszkiewicz, J. (2010). Poznaj mechanizmy popełniania przestępstw. *Gazeta Prawna* 146, E1.
- Krzywda, D. (2012). Rola audytu finansowego w działalności przedsiębiorstw i instytucji. W: H. Żukowska, W. Janik (red.), *Audyt zewnętrzny sprawozdania finansowego a wiarygodność przedsiębiorstwa*. Lublin: KUL.
- Kuc, B.R. (2002). *Audyt wewnętrzny. Teoria i praktyka*. Warszawa: PTM.
- Kutera, M. (2008). *Rola audytu finansowego w wykrywaniu przestępstw gospodarczych*. Warszawa: Difin.
- Kutera, M. (2009). Główne obszary ryzyka związane z wiarygodnością sprawozdań finansowych. W: M. Kutera, S.T. Surdykowska (red.), *Kryzysy gospodarcze a wiarygodność sprawozdań finansowych*. Warszawa: Difin.
- Kutera, M., Hołda, A., Surdykowska, S. (2006). *Oszustwa księgowe – teoria i praktyka*. Warszawa: Difin.
- Kutera, M., Surdykowska, S. (2009). *Kryzysy gospodarcze a wiarygodność sprawozdań finansowych*. Warszawa: Difin.
- Markisz, M. (2012). Prawne podstawy audytu zewnętrznego w Polsce. W: H. Żukowska, W. Janik (red.), *Audyt zewnętrzny sprawozdania finansowego a wiarygodność przedsiębiorstwa*. Lublin: KUL.
- Matyszewska, E. (2009). Fikcyjne faktury pod lupa fiskusa. *Gazeta Prawna*, 78.
- Mączyńska, E. (2002). Kreatywność czy agresja. *Nowe Życie Gospodarcze*, 16, 13-15.
- Micherda, B., Świetła, K. (2013). *Współczesna rachunkowość. Wybrane problemy metodologiczne*. Warszawa: Difin.
- Międzynarodowe Standardy Profesjonalnej Praktyki Audytu Wewnętrznego, Załącznik do komunikatu nr 1 Ministra Finansów z dnia 19 lutego 2009 r. (Dz.Urz.MF Nr 2, poz. 12).
- Paczuła, Cz. (2003). *Kontrola wewnętrzna jako element procesu zarządzania*. Warszawa: SKwP.
- Pfaff, J. (2011). *Rewizja finansowa*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego.
- Polak, A. (2012). Obligatoryjne badanie sprawozdania finansowego – istota, podmioty uprawnione, procedura, rezultaty. W: H. Żukowska, W. Janik (red.), *Audyt zewnętrzny sprawozdania finansowego a wiarygodność przedsiębiorstwa*. Lublin: KUL.
- Schneider, K. (2007). *Błędy i oszustwa w dokumentach finansowo-księgowych*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 2021 r., poz. 217, 2105 i 2106 oraz z 2022 r. poz. 1488).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm).
- Wąsowski, W. (2010). *Kreatywna rachunkowość. Falszowanie sprawozdań finansowych*. Warszawa: Difin.
- Wells, J.T. (2006). *Nadużycia w firmach – Vademecum. Zapobieganie i wykrywanie*. Warszawa: LexisNexis.
- Wiercińska, A. (2009). Rola biegłego rewidenta w wykrywaniu oszustw gospodarczych w dobie kryzysu ekonomicznego. W: B. Micherda, M. Stępień (red.), *Sprawozdawczość i rewizja finansowa wobec kryzysu ekonomicznego*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego.
- Witalis, M. (2010). Dlaczego menedżerowie nie doceniają problemu nadużyć? W: Brief *Nie daj się zaskoczyć, czyli jak skutecznie walczyć z nadużyciami w firmie*. Suplement promocyjny do Harvard Business Review. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Wójcik, J.W. (2008). *Oszustwa finansowe. Zagadnienia kryminologiczne i kryminalistyczne*. Warszawa: JWW.

http://www.kibr.webserwer.pl/_doc/msrf/MSRF_240.pdf